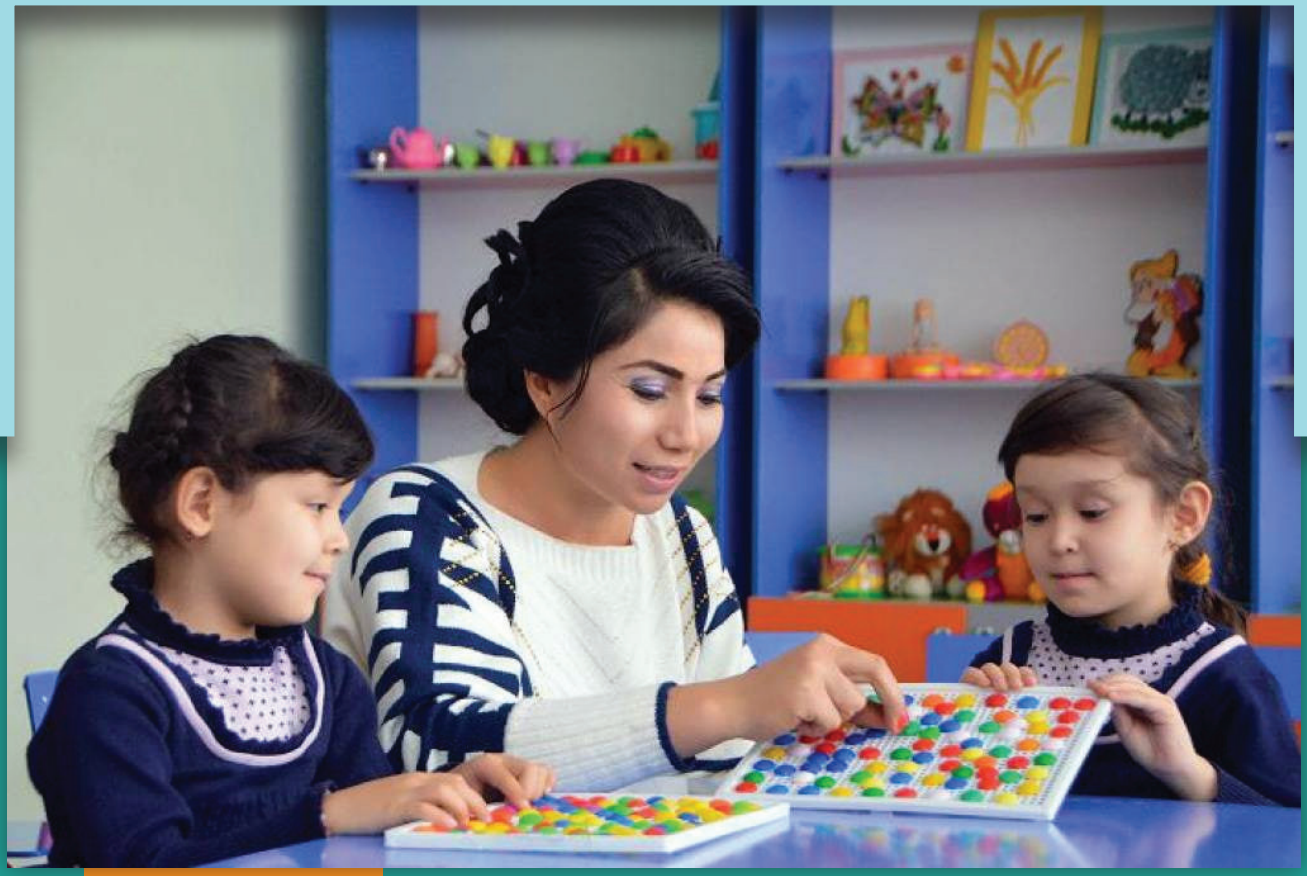
ISSN: 3060-4613

O'zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti



№11(1)
2026

13.00.00 Pedagogika fanlari
13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar böyiça)
13.00.03 Maxsus pedagogika
13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport maşğulotlari nazariyasi va metodikasi
13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohalari va bosqiçlari böyiça)
13.00.07 Ta'limda menejment
13.00.08 Maktabgaça ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
07.00.00 Tarix fanlari
19.00.00 Psixologiya fanlari
01.00.00 Fizika-matematika fanlari
02.00.00 Kimyo fanlari
03.00.00 Biologiya fanlari
09.00.00 Falsafa fanlari
10.00.00 Filologiya fanlari
11.00.00 Geografiya fanlari

MAKTABGAÇA VA MAKTAB TA'LİMİ

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslaşgan ilmiy jurnal

MAKTABGAÇA VA MAKTAB TA'LİMİ

Elektron naşr. 218 sahifa,
2-oktyabr, 2026-yil.

BOŞ MUHARRIR:
Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

BOŞ MUHARRIR ÖRINBOSARI:
Aşurov Ramzidin Ramazonoviç – Psixologiya fanlari böyiça falsafa doktori (Phd), dotsent

TAHRIRIYAT KENGAŞI A'ZOLARI
Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Şoumarov Ğ.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirğizboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Karimova E.G. – Sotsiologiya fanlari nomzodi, dotsent
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Şaripov Ş.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Şermuhammadov B.Ş. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qöldoşev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozoğiston)
Rejep Özyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Wookyu Ça – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
Abdullayeva N. Ş. – Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Doniyorov S. M. – "Yangi Özbekiston" va "Pravda Vostoka" gazetalari tahririyati DM boş muharriri, Özbekiston Respublikasida xizmat körsatgan jurnalist, filologiya fanlari böyiça falsafa doktori (PhD), dotsent
Ğafurov D. O. – falsafa fanlari doktori (Phd)
Şomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari böyiça falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis institute dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Raxmonova Z. A. – filologiya fanlari böyiça falsafa doktori (PhD)
Nematov Ş.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Sayimova D. K. – texnika fanlari bo'yiça falsafa doktori (PhD)
Yuldaşeva F.I. – pedagogika fanlari böyiça falsafa doktori (PhD),dotsent
Yuldaşeva D.B. – filologiya fanlari böyiça falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toşkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Panjiyev M. A. – Qaşqadaryo viloyati Maktabgaça va maktab ta'limi boşqarmasi boşliğining birinçi örinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bölimining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari böyiça falsafa doktori (PhD)
Vaxobov Anvar Abdusattor öğli – Pedagogika fanlari böyiça falsafa doktori, dotsent

Muassis: "Tadbirkor va işbilarmon" MÇJ
Hamkorlarimiz: Özbekiston Respublikasi Ta'lim va ilm-fan vazirligi, Özbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:
Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:
Aşurov Ramzidin Ramazonoviç – Doctor of Philosophy (PhD) in Psyçology, Associate Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:
Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician
Şoumarov Ğ. B. – Doctor of Psyçological Sciences, Academician
Qirğizboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor
Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Persçool and Sçool Education of the Republic of Uzbekistan
Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Şaripov Ş.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Şermuhammadov B.Ş. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor
Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor
Koldoşev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor
Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor
Ismagilova F.S. – Doctor of Psyçological Sciences, Professor (Russia)
Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psyçological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)
Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)
Rejep Özyurek – Doctor of Psyçological Sciences, Professor (Turkey)
Wookyu Ça – President of the National University of Education, Korea (South Korea)
Polonnikov A.A. – Candidate of Psyçological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)
Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor
Abdullayeva N. Ş. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor
Doniyorov S. M. – Editor-in-Çief of the DM Editorial Office of the newspapers "Yangi Özbekiston" and "Pravda Vostoka", Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor
Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)
Şomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor
Jalilova S.X. – Candidate of Psyçological Sciences (PhD), Associate Professor
Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psyçological Sciences (PhD), Associate Professor
Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service
Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor
Rakhmonova Z.A. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor
Nematov Ş.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)
Sayimova D. K. – Doctor of Philosophy (PhD) in Teçnical Sciences
Yuldaşeva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor
Yuldaşeva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor
Tangriyev A.T. – is a professor of Taşkent State University of Economics
Aşurov R. R. – Doctor of Philosophy (PhD) in Psyçology, Associate Professor
Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Presçool and Sçool Education of the Kaşkadarya Region
Khudaiberganov N. A. – Senior Researçer of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences
Vakhobov Anvar Abdusattor oglu – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences, Associate Professor

"Maktabgaça va maktab ta'limi" jurnali Özbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari böyiça falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni çop etiş uçun milliy ilmiy naşrlar röyxatiga kiritilgan:

Pedagogika fanlari böyiça: OAK Kengaşi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:

• Ekspert kengaşi (29.10.2024-y., №10)

• Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)

Psixologiya fanlari böyiça: Toşkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):

• Ekspert kengaşi (25.05.2025-y., №10)

• Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

"Maktabgaça va maktab ta'limi" jurnali

26.09.2023-yildan

Özbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **№C-5669363** reyestr raqami tartibi böyiça röyxatdan ötkazilgan.

Litsenziya raqami: **№136361**

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

MUNDARIJA

Ta'lim jarayonida deontologik tamoyillar asosida nizolarni boşqariş 10
Mirzayeva Faroxat Odiljonovna

Sun'iy intellekt asosida maktab öquvçilarining matematik xatolarini diagnostika qiliş va individual tavsiyalar şakllantirişning gibrid adaptiv modeli 15
Abdullayeva Nazokat Isayevna, Abdurazzoqova Zebuniso Tolmas qizi

Harbiy xizmatçilarning pedagogik mahoratini oşirişning ilmiy-metodik asoslari 21
Yadgarov Ravşan Ergaşeviç

Inklyuziv ta'limda logopedik texnologiyalardan foydalaniş metodikasi 27
Ikramova Dilafruz Furqat qizi, Ilhomova Malikaxon Dilşod qizi

Faoliyat markazlari vositasida maktabgaça yoşdagi bolalarning raqamli savodxonligini şakllantiriş metodikasi 30
Jo'rayeva Gulira'no Nazirjon qizi

Bölajak tasviriy san'at öqituvçilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirişda an'anaviy naqqoşlik san'atining pedagogik imkoniyatlari 36
Rözmetov Quvondiq Şanazaroviç

Pedagogik hamkorlik asosida ösmir yoşdagi öquvçilarda ijtimoiy voqelikka sezgirlikni tarbiyalaş mexanizmlari 42
Bazarova Gulnoza Ziyodulla qizi

Talabalarning ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarini jismoniy madaniyat vositasida rivojlantiriş metodikasini takomillaştiriş 47
Imomov Asliddin Abdurazoqoviç

Harakatli öyinlar yordamida boşlanğiç sinf öquvçilarining harakat faolligini oşiriş usullari 51
Ernazarova Ziyoda Erkin qizi

Sun'iy intellektning inson fikrlaş qobiliyatiga ta'siri: intellektual rivojlaniş uçun imkoniyatlar va tafakkur zaiflaşuvi xavfi 55
Tölaganov Abdumalik Abdiraximoviç

Jadidçilik harakatining vujudga kelişining ijtimoiy-tarixiy şart-şaroitlari 60
Nişonov Muhammad Bahodir öğli, Pulatov Şerdor Nematjonoviç

Maktabgaça ta'lim taşkilotlari direktorlarining kasbiy kompetentligini rivojlantirişning nazariy-metodologik asoslari 66
A'zamova Malohat Nadjimovna

Söz yasalişi, morfologiya va sintaksisning özига xos xususiyatlari 70
Bobojanov Şaripboy Xudoşukiroviç

Inklyuziv ta'limda diskriminatsiyani oldini oliş va ularni psixologik qöllab quvvatlaş tamoyillari 74
Bozorova Muxlisa

Neyro logopediya va biometriya 78
Foiqova Diyora Anvar qizi

Bölajak öqituvçilarning metakognitiv faoliyatini rivojlantirişda refleksiv topşiriqlardan foydalaniş 83
Ibrohimova Şahlo Umarali qizi

3–4-sinf öquvçilarining badiiy asarlar öqişga qiziqişini oşirişning metod, şakl va vositalari 88
Rasulova Zohida Sindorovna

Raqamli ta'lim muhitida kasbiy-refleksiv kompetensiyalarni rivojlantirişning metodik tizimini integratsiyalaş 92
Talabova Dilrabo Tolibova

Informatika va uni öqitiş metodikasi fanini öqitişda adaptiv öquv dasturlari va virtual laboratoriyalardan foydalanişning metodik tizimi 98
Xomidov Zohidjon Adhamjon öğli

Развитие профессиональной компетентности будущих педагогов в условиях цифровизации образования 104
Шаланков Константин Константинович

Pedagogik loyihalaştiriş orqali öquvçilarning şaxsiy va ijtimoiy rivojlanişini ta'minlaş 109
Abdullayev Muxammadimin Egamberdiyeviç, Nazarova Nilufar Ismailovna

Dual ta'lim va refleksiv kompetensiya: pedagog kasbiy rivojlanişining yangi imkoniyatlari 113
S. R. Mansurova

Bixevioristik yondaşuv futurologik könikmalarni rivojlantiruvçi pedagogik va psixologik omil sifatida 118
Nişonov Nodir Alimjanoviç

Linguoculturological Features of the Concept "Respect And Esteem" in English and Uzbek Cultures 121
Naimova Dildora Kaxramonovna

Klasterli yondaşuv asosida bölajak pedagoglarning forsayt kompetensiyasini rivojlantiriş 125
Sotbarov Atabek Asilbek öğli

Nizolar paydo bölişining psixologik omillari 132
Olimov Saydullo Soxobjonoviç

Matematikadan milliy öquv dasturi loyihasi mazmuni haqida 141
Djumayev Mamanazar Irgaşeviç

Professional Requirements for Prospective English Language Teachers in Teaching Writing to Students With Special Educational Needs 149
D. X. Saydazimova

"Bilingval öquv muhiti" va "kreativ modellaştiriş" tuşunçalarining mazmuni va özaro boğliqligi 154
Djabbarova Feruza Odilovna

Texnologiya darslarida sun'iy intellekt vositalari orqali öquvçilarning ijodiy fikrlaş qobiliyatini rivojlantiriş imkoniyatlari 161
Raxmatov A'zam Aşur öğli, Tursunova Sevara Jamşid qizi

Autistik spektr buzilişli bolalarning luğat boyligini rivojlantiriş va muloqot ko'nikmalarini şakllantiriş metodikasi 165
Tuxtayeva Maxfirat

Maktabgaça tayyorlov yoşdagi bolalarga ekologik ta'lim-tarbiya berişda innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalaniş yöllari, şakl va vositalari 170
O'razova Maqsuda Şuhratning qizi

Raqamli hamkorlikda refleksiya va muqobil yeçimlarni yaratişning metodik imkoniyatlari 175
Yusupov Muxtorbek Roximoviç

Multimodal ta'lim texnologiyalari asosida pedagogik kadrlarni tayyorlaşning integrativ ilmiy-metodik tizimi 179
Sultonova Zaxro Baxtiyor qizi

Sun'iy intellekt vositalaridan foydalanişning maktab matematika ta'limidagi imkoniyatlari va çeklovlari 186
Almuratov Shavkat Narpulatovich, Turdiqulova Xulkaroy Anvarovna, Yuldasheva Aziza Azamat qizi, Razzoqova Mahliyo Naimjonovna

Qalbing orom olar maqom eşitsang: özbek milliy mumtoz musiqa san'atining falsafiy, psixo-emotsional va ilmiy-akustik asoslari 192
Ergashxonov Baxodirxon Toxirxon o'g'li

Milliy qadriyatlar asosida bolalarning ijtimoiy moslaşuvini ta'minlaşda maktabgaça ta'lim taşkiloti va oila hamkorligi 197
I. N. Hasanova, Boymirzayeva Nodira Maxmudjon qizi

Maktabgaça ta'lim samaradorligini oşirişda Mariya Montessori va Reggio metodikalari 199
Maxmudova Zulfiya, Hoshimova Dilnoza

Boşlanğiç sinf öquvçilarida fazoviy tasavvurlarni konstruktiv faolıyat vositasida rıvojlantiriş 202
Dehqonova Mahliyo Şuhrat qizi, Bakirova Şahlo Muxtor qizi

Zamonaviy oilada rollar taqsimotining ıjtımoiy-psixologik omillari 207
Majidov Jasur Baxtiyaroviç

Ösmirlik davrida tolerantlikning psixologik tuzilmasi va emotsional-irodaviy determinantlari 212
Qozoqova Intizor Ismoyiljonovna

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

ZAMONAVIY OILADA ROLLAR TAQSIMOTINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK OMILLARI

UDK: 316.356.2:159.9

Majidov Jasur Baxtiyaroviç
Jizzax davlat pedagogika universiteti
Psixologiya kafedrasi v.b. dotsenti,
psixologiya fanlari böyiça falsafa doktori (PhD)
majidov-jdpi@mail.ru

Annotatsiya: Maqolada oilada rollar taqsimotini belgilovçi ijtimoiy-psixologik omillar haqida mulohazalar yuritilgan. Xorijiy psixologiyadagi rol nazariyalari (funksional, ijtimoiy rol, ijtimoiy örganiş, tizimli va ekologik yondaşuvlar) hamda özbek psixologlarining oila va şaxslararo munosabatlarga oid asarlari qiyosiy tahlil qilingan. Şunga asoslanib, madaniy me'yorlar, gender stereotiplar, ijtimoiylaşuv jarayoni, resurslar, şaxs xususiyatlari, muloqot hamda oilaviy hayot sikli omillarining özaro ta'siri yoritilgan. Omillar ijtimoiy-madaniy, oilaviy, şaxsiy-psixologik va iqtisodiy-struktural guruhlarga ajratilgan, rolni kutilma, idrok va bajariliş komponentlari orqali körib çiqiş taklif etilgan. Rollar taqsimoti uzluksiz, köpinça ongsiz muzokara jarayoni sifatida talqin qilingan.

Kalit sözlar: oila, ijtimoiy rol, rollar taqsimoti, gender stereotiplar, ijtimoiylaşuv, rol nizosi, oilaviy tizim, özbek oilasi.

Abstract: The article examines the social and psyçological factors that şape the distribution of roles within the family. It presents a comparative analysis of theoretical perspectives on roles in psyçology abroad-including functional, social role, social learning, systemic, and ecological approaçes-and works by Uzbek psyçologists on family and interpersonal relationşips. Drawing on this analysis, the article elucidates the interplay among cultural norms, gender stereotypes, socialization processes, resources, personality traits, communication, and factors associated with the family life cycle. Four groups of factors are identified.

Key words: family, social role, role distribution, gender stereotypes, socialization, role conflict, family system, Uzbek family.

Аннотация: В статье рассматриваются социально-психологические факторы, определяющие распределение ролей в семье. Представлен сравнительный анализ теоретических подходов к изучению ролей в зарубежной психологии, включая функциональный, социально-ролевой, системный и экологический подходы, а также теорию социального научения, и трудов узбекских психологов, посвящённых семье и межличностным отношениям. На основе проведённого анализа раскрывается взаимовлияние культурных норм, гендерных стереотипов, процессов социализации, ресурсов, личностных особенностей, общения и факторов, связанных с жизненным циклом семьи. Факторы сгруппированы в социально-культурные, семейные, личностно-психологические и экономико-структурные; роль рассматривается через ожидание, восприятие и исполнение. Распределение ролей трактуется как непрерывный процесс переговоров.

Ключевые слова: семья, социальная роль, распределение ролей, гендерные стереотипы, социализация, ролевой конфликт, семейная система, узбекская семья.

KIRIŞ

Insoniyat yaralibdiki, ijtimoiy tajribani uzatişda jamiyatning eng muhim bölagi bölgan oila instituti doimo köplab tadqiqotlarning diqqat markazida bölib kelgan va hozirda ham şunday. Amerikalik maşhur olim K.Levinning "Maydon" nazariyasida ham şaxs şakllanişining birlamçi zaruriyat maydoni sifatida e'tirof etilgan. Ijtimoiy tajribani uzatişda birlamçi zaruriyat bölgan oila instituti murakkab ijtimoiy tizim sifatida qaraladi. Bu ijtimoiy tizimning bir jabhasida rollar taqsimoti masalasi ham mavjuddir. Biz uşbu maqolamizda aynan şu muammo haqida ilmiy-tahliliy qaraşimizni tizimlaştirişga harakat qildik.

Oila şaxs ijtimoiylaşuvining birlamçi instituti bölib, uning içidagi vazifa va mas'uliyatlar taqsimoti faqat maişiy taşkilotçilik masalasi emas, ijtimoiy-psixologik hodisadir: u hokimiyat, hurmat, adolat hissi va nikohdan qoniqiş bilan bevosita boğliqdir [3; 4; 5].

Zamonaviy jamiyatda ayollarning ta'lim va mehnat faolligi oşişi, şaharlaşuv va mehnat migratsiyasi oilaviy rollarga oid an'anaviy kutilmalar bilan real şaroitlar örtasida tafovut keltirib çiqarmoqda. Şu sababli rollar taqsimotini iqtisodiy hisob-kitob yoki şaxsiy xohiş bilan emas, balki köp qatlamli omillar majmuasi orqali izohlaş zarurligi bugungi kun ehtiyoji sifatida qaraladi [4; 6; 7].

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR ŞARHI

Oilada rollar taqsimotini izohlaşda bir neçta yondaşuvlar farqlanadi. Ular bir-birini inkor etmaydi: har biri hodisaning boşqa qatlamiga (jamiyat, oila tizimi, şaxs) e'tibor qaratadi. Jumladan, rollar nazariyasida funksional yondaşuv tarafdorlarining fikriça, ijtimoiy rol şaxsning ijtimoiy tizimdagi mavqei bilan boğliq, boşqalar tomonidan kutiladigan xulq-atvor namunalari majmuasi sifatida qaraladi. Oilada bunday kutilmalar er, xotin, ota, ona, öğil, qiz, kelin kabi oila subyektlarining ijtimoiy ta'sir jarayoni bilan boğlanadi. Uşbu maqoladagi tahlil uçun rolni uç komponent orqali körib çiqiş mumkin: kutilma (atrofdagilar nimani kutadi), idrok (şaxs öz rolini qanday tuşunadi) va bajariliş (real xatti-harakat).

Rol nizolari köpinça şu uç komponent örtasidagi nomuvofiqlikdan kelib çiqadi. Uşbu yondaşuvning yorqin vakillaridan T. Parsons va R. Beylzlar oilani funksional tizim sifatida talqin qilib, erkakka "instrumental" (taşqi muhit bilan aloqa, ta'minot), ayolga "ekspressiv" (hissiy muvozanat, tarbiya) rolni biriktirgan [8]. Bu model sanoat davri oilasining keng tarqalgan amaliyotini nazariy asoslagan, biroq keyinçalik tengsizlikni "tabiiy" körsatgani va oilaviy rollarning özgaruvçanligini hisobga olmagani uçun tanqid qilingan [7; 9].

Yuqoridagi nazariyalarni muayyan darajada töldiradigan zamonaviy yondaşuvlar paydo böldiki, ularda ijtimoiy rol nazariyasi va genderga oid qaraşlar uyğunlaşa boşladi. Uşbu yangiça yondaşuvlar evolyutsiyasida A. Igli nazariyasi ma'lum ahamiyat kasb etadi. A. Igli nazariyasiga köra, erkaklar va ayollar xulq-atvoridagi farqlar asosan ularga yuklangan turli ijtimoiy rollardan kelib çiqadi; rollar taqsimoti özgarsa, stereotip va xulq-atvor ham özgaradi [7; 9]. Albatta, uşbu qaraş bugungi zamonaviy jamiyatda, jumladan, özbek jamiyatida ham öz aks sadosini berib kelmoqda.

Şuningdek, K. Uest va D. Zimmermanlar kiritgan "Doing gender (Genderni ijtimoiy ijro etiş)" sotsiologik nazariyasiga köra, gender kundalik özaro ta'sirda doimiy ravişda qayta işlab çiqariladi: uy işini "ayol vazifasi" deb bajariş yoki bajarmaslik amaliy qarordan taşqari gender özига xosligini namoyon etuvçi harakat sifatida talqin qilinadi [10].

Gender rollarini şaxs xususiyatlari bilan boğlab tahlil qilişda S. Bemning 1974-yilda e'lon qilingan psixologik androginlikni ölçaşga oid tadqiqoti alohida örin tutadi. Bu yondaşuv K. Uest va D. Zimmermanning qaraşlaridan oldin şakllangan bölib, ularning ğoyalarining davomi sifatida talqin qilinmaydi [10; 11]. S. Bem qat'iy gender rollari şaxsning moslaşuvçanligini çeklaşi, erkaklik va ayollik sifatlarini uyğunlaştirgan şaxslar esa vaziyatga yaxşiroq moslaşişi ğoyasini ilgari surgan [11].

Psixologiyada inson xulq-atvorini öziga xos tarzda ifodalagan yondaşuv, ya'ni ijtimoiy örganiş nazariyasi vakili A. Banduraning nazariyasida xulq-atvor namunalari kuzatiş, taqlid va mustahkamlaş orqali özlaştiriladi [12]. Ota-onalarning vazifa taqsimoti bola uçun "körinmas dastur"dir: u kelajakdagi oilaviy rollarni dastlab öz uyida körgan modellar asosida şakllantiradi, ya'ni "Kuzatiş va taqlid qiliş" fenomeni ijtimoiy tajriba uzatilişida muhim omil hisoblanadi.

Tizimli va ekologik yondaşuv tarafdorlari, jumladan, S. Minuçin oilani çegaralari, quyi tizimlari (er-xotin, ota-ona, aka-uka) va ierarxiyasi bölgan yaxlit tizim sifatida tavsiflaydi; qat'iy yoki haddan taşqari noaniq rollar tizim funksiyasini buzadi [13]. Ekologik yondaşuv vakili Yu. Bronfenbrenner modeli oilani mikrotizim sifatida mezo-, ekzo- va makrotizimlar (iş joyi, mahalla, qonunçilik, madaniyat) bilan özaro aloqador jarayon sifatida köradi [6]. Şu boisdan, rollar taqsimoti oila çegarasidan taşqaridagi omillar bilan ham belgilanişini e'tiborga oliş lozimdir.

Oilaviy munosabatlarni örganişning yana bir yönalişida oilada rollar taqsimoti masalasiga iqtisodiy omillar ta'siriga oid yondaşuvlar asosida qaraş şakllanib bordi. Jumladan, R. Blad va D. Vulfning resurslar nazariyasiga köra, oilaga köproq resurs (daromad, ta'lim, mavqe) olib kirgan tomonning qaror qabul qilişdagi ta'siri kuçliroq böladi [3].

G. Bekker mehnat taqsimotini nisbiy ustunlik va samaradorlik nuqtai nazaridan izohlagan [14]. Keyingi tadqiqotlar bu izohlar yetarli emasligini körsatdi: ayol daromadi yuqori bölgan oilalarda ham uy işi nomutanosib taqsimlanişi mumkin, çunki gender ideologiyasi va me'yorlar iqtisodiy mantiqdan ustun kelişi mumkin [4; 15].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot obyekti - zamonaviy oilada rollar taqsimoti, predmeti - uni belgilovçi ijtimoiy-psixologik omillar. Maqola nazariy-tahliliy xarakterga ega bölib, unda xorijiy va özbek psixologlarining ilmiy manbalari qiyosiy tahlil qilindi, yondaşuvlar tizimlaştirildi, omillar guruhlarga ajratildi va tahlil natijalari umumlaştirildi. Maqolada empirik ma'lumotlar töplanmagan, şu sababli xulosalar nazariy tahlilga asoslanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Nazariyalar va ularda kötarilgan muammolar asosida rollar taqsimotini belgilovçi ijtimoiy-psixologik omillarni şartli ravişda tört guruhga ajratiş mumkin: ijtimoiy-madaniy (makro), oilaviy (mikro), şaxsiy-psixologik va iqtisodiy-struktural. Amalda ular bir-biriga uzviy boğliqdir. Endi ularning har birini alohida tahlil qilamiz.

1. Madaniy me'yorlar va gender stereotiplar

Madaniy me'yorlar "yaxşi er", "yaxşi xotin", "yaxşi ota-ona" obrazlarini şakllantirib, rollar uçun dastlabki obraz-timsol vazifasini ötaydi; gender stereotiplar esa bu obrazning içki mazmunini taşkil etadi: erkak - ta'minotçi va qaror qabul qiluvçi, ayol - ğamxör va uy-rözğoriga mas'ul [7; 9]. Patriarxal oilalarning ayrim körinişlarida oila a'zolarining özaro boğliqligi ustuvor bölib, rollar köpinça şaxsiy kelişuvdan köra an'anaviy kutilmalarga tayanadi. Bunday oilalarda oila a'zolarining daromadlari va mehnatlari yagona umumiy budjetga (xöjalikka) birlaştiriladi va iqtisodiy qarorlar birgalikda (köpinça oila boşliği tomonidan) qabul qilinadi.

D. Kandiyoti patriarxal tartiblar doirasida ayollar mavjud çeklovlarga moslaşiş va öz imkoniyatlarini kengaytiriş uçun turliça strategiyalar tanlaşini körsatadi [16]. Özbek jamiyatida ayollar mavqeyining tarixiy özgarişlarini M. Kamp XX asr boşidagi ta'lim, ijtimoiy islohotlar va hujum kampaniyasi misolida tahlil qilgan [17]. Bu tarixiy yondaşuv zamonaviy oilalarning barçasi haqida bir xil xulosa çiqariş uçun asos böla olmaydi.

"Oila özgarişi modeli" (Theory of Family Çange) orqali nom qozongan turkiyalik zamonaviy olima Ç. Kağıtçıbaşı modeliga köra, zamonaviylaşuv şaroitida ham hissiy özaro boğliqlik saqlanişi, moddiy boğliqlik esa kamayişi mumkin [18]. Bu esa köp avlodli oilalarda rollar kutilmalarining murakkabligini tuşunişga yordam beradi.

2. Ijtimoiylaşuv va avlodlararo uzatiliş

Masalaning boşqa tomonida esa ijtimoiylaşuv va avlodlararo uzatilişga asoslangan qaraşlar mavjudki, bu jarayonda bola ota-onasining nikoh modeli, uy işini taqsimlaş uslubi va nizolarni hal qiliş usullarini kuzatib, kelajakdagi rol sxemalarini şakllantiradi [12]. Bu jarayonda bolalarni jinsiga qarab farqli tayyorlaş (öğilni "ta'minotçi", qizni "uy bekasi" sifatida) gender rollarini erta yoşdan mustahkamlaydi. Maktab, tengdoşlar, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar qöşimça ijtimoiylaştiruvçi institutlar sifatida iştirok etadi.

3. Iqtisodiy omillar

Bugungi zamonaviy jamiyat hayotining asosiy tizimida iqtisodiy omillar ham borki, ular bevosita ijtimoiy rollar tizimiga yangiça qaraş lozimligini uqtirgandek gavdalanadi. Jumladan, R. Blad va D. Vulfning resurslar nazariyasi [3] oiladagi ta'sir kuçini daromad va mavqe bilan boğlaydi, biroq rollar taqsimotining qoniqiş bilan aloqasini asosan taqsimotning adolatli deb idrok etilişi belgilaydi. L. Tompson oilaviy mehnat taqsimotining adolatliligini idrok etişni kutiladigan natijalar, taqqoslaş mezonlari va mavjud taqsimotni oqlovçi izohlar bilan boğlab tahlil qilgan [5]. Demak, bir xil real taqsimot turli oilalarda turliça qabul qilinişi mumkin.

A. Xoxşild va A. Maxin işlovçi ayollarning rasmiy iş vaqtidan keyin uy işi va bola parvarişi bilan şuğullanişini "ikkinçi smena" deb tavsiflagan [19]. S. Bianki va izdoşlari tahlili uy işidagi gender tafovuti vaqt ötişi bilan qisqarganini, biroq saqlanib qolganini körsatadi [15].

4. Şaxs xususiyatlari va oila sikli

Oilada rollar taqsimoti borasida gapirganda, eng avvalo, şaxs xususiyatlari ham ahamiyatli ekanligini hisobga oliş zarur böladi. Çunki zamonaviy jamiyatda egalitar (teng huquqlilik) tamoyiliga asoslangan oila obrazi bugun ommalaşib bormoqdaki, bunda rollar moslaşuvçan taqsimlanadi [4; 10]. Bu gender ta'sirining keng yoyilişiga boğliq holda keçişi bilan izohlanadi. An'anaviy qaraşlarda esa rollar qat'iy taqsimlanadi. Mazkur jarayonda rol identifikatsiyasida şaxs özini qaysi rol orqali qadrli his qilişi (ta'minotçi yoki ğamxör ota-ona) rol özgarişiga qarşilik yoki oçiqlikni belgilaydi. Şu bilan birga, A. Banduraning öz samaradorligiga işonç (self-efficacy) konsepsiyasiga köra, şaxsning vazifani uddalay olişiga işonçi faoliyatni boşlaşi, kuç sarflaşi va qiyinçiliklarga bardoş berişiga ta'sir körsatadi [20]. Mazkur umumiy psixologik tamoyilni oilaviy vazifalarni zimmasiga oliş jarayoniga tatbiq etiş mumkin.

Bizga ma'lumki, rollar taqsimoti bir marta kelişilgan qaror emas, balki uzluksiz, köpinça ongsiz muzokara qilinadigan jarayondir. Kutilmalar oçiq aytilmasa, har bir tomon öz kutilmasini "öz-özidan ma'lum" deb hisoblaydi, bu esa yaşirin nizolarga olib kelişi mumkin. S. Minuçinning oilaviy tuzilma va özaro ta'sirga oid yondaşuvi [13] hamda oilaviy mehnat taqsimoti haqidagi şarh [4] asosida, bizningça, er-xotinning oçiq muloqoti va bir-birini tinglaşga tayyorligi rollarni moslaşuvçan va adolatli taqsimlaş uçun muhim şartdir.

Bilamizki, farzand tuğilişi odatda an'anaviylaşuv tomon siljişni keltirib çiqaradi: bola parvarişi asosan ayol zimmasiga ötişi köp kuzatiladi [4]. Keyingi bosqiçlarda keksa ota-onani parvariş qiliş, kasb özgarişi, kasallik, migratsiya yoki er-xotinlardan birining uzoq vaqt oiladan taşqarida bölişi rollarning qayta taqsimlanişini talab qiladi. S. Minuçinning tizimli qaraşlariga [13] tayangan holda, bunday vaziyatlarda moslaşuvçanlikni rollarni qayta kelişiş qobiliyati bilan boğlaş mumkin.

MAKTAB TA'LİMİ SCHOOL EDUCATION ШКОЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Bu borada özbek olimlari qaraşlarini va özbek jamiyatida mazkur jarayonlar qanday keçayotganini örganiş rollar taqsimoti masalasini madaniyatlararo qiyosiy tahlil qilişga yordam beradi. Ğ. B. Şoumarov tahriri ostidagi "Oila psixologiyasi" qöllanmasining Şarq mutafakkirlari qaraşlariga bağişlangan qismida Ibn Sinoning oila haqidagi mulohazalari bayon qilingan. Unda erkakning oilani ta'minlaşdagi, ayolning esa oilaviy munosabatlar va bola tarbiyasidagi vazifalariga doir tarixiy tasavvurlar keltiriladi [21, 19–20-b].

V. M. Karimova va hammualliflarning darsligida şaxs "şaxs–jamiyat" munosabatlarining ham obyekti, ham subyekti sifatida körib çiqiladi [22]. Uşbu umumiy yondaşuvni oilaviy munosabatlarga tatbiq etib, rolni faqat taşqaridan berilgan qolip emas, balki şaxs qabul qiladigan va talqin etadigan ijtimoiy kutilmalar majmuasi sifatida tahlil qiliş mumkin. Bizningça, bunda er-xotinning öz rollariga bergan şaxsiy ma'nosi (idrok komponenti) alohida örin tutadi. An'anaviy stereotiplar bilan şaxsning faol pozitsiyasi örtasidagi munosabatni aniqlaş esa özbek oilalari böyiça maxsus empirik tadqiqotni talab qiladi.

Mamlakatimizda 2019-yil 2-sentabrdagi ÖRQ-562-son Qonun xotin-qizlar va erkaklar uçun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlarini belgilaydi; uning davlat siyosati yönalişlari orasida mehnat va oilaviy majburiyatlarni uyğunlaştirişda teng imkoniyatlar masalasi ham aks etgan [2].

Şuningdek, 2026-yil 21-sentabrdagi PQ-345-son "Mehnat sohasida xavfsiz va hurmatga asoslangan iş muhitini ta'minlaş çora-tadbirlari töğrisida"gi Prezident qarori xodimlarning şa'ni va qadr-qimmatini himoya qiliş hamda tazyiq, zöravonlik va kamsitişning oldini olişga qaratilgan [1].

Bizningça, bunday huquqiy kafolatlar ayollar va erkaklarning kasbiy imkoniyatlarini röyobga çiqarişiga qulay şaroit yaratişi mumkin. Bu esa oilaviy va kasbiy vazifalarni muvofiqlaştiriş, ayolning xodim, rahbar yoki menejer sifatidagi rollarini an'anaviy oilaviy rollar bilan uyğunlaştiriş masalasini dolzarblaştiradi. Biroq qarorning oilada rollar taqsimotiga amaliy ta'siri alohida tadqiqot bilan tekşirilişi lozim.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Oilada rollar taqsimoti madaniy me'yorlar, gender stereotiplar, ijtimoiylaşuv tajribasi, iqtisodiy resurslar, şaxs xususiyatlari, muloqot uslubi va taşqi muhitning özaro ta'siri natijasidir. Xorijiy sotsiologik va psixologik nazariyalar bu hodisani köp darajali tarzda tahlil qiliş imkonini bersa, özbek psixologlarining asarlari şaxs-markazli yondaşuvni va milliy-tarixiy merosni hisobga olişni taqozo etadi. Şu bilan birga, zamonaviy jamiyatda genderga oid qaraşlar faqat jins bilan çeklanmay, muayyan vazifa va rolni bajarişdagi tenglikni ham qamrab olgan holda kun sayin rivojlanib bormoqdaki, bu öz navbatida oilada rollar taqsimoti masalasiga bevosita ta'sir körsatişini e'tiborga oliş lozim böladi.

Foydalanilgan adabiyotlar röyxati:

1. Özbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 21-sentabrdagi PQ-345-son "Mehnat sohasida xavfsiz va hurmatga asoslangan iş muhitini ta'minlaş çora-tadbirlari töğrisida"gi qarori. URL: https://lex.uz/docs/-8501626
2. Özbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentabrdagi ÖRQ-562-son "Xotin-qizlar va erkaklar uçun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari töğrisida"gi Qonuni. URL: https://lex.uz/docs/-4494849
3. Blood R. O., Wolfe D. M. Husbands and Wives: The Dynamics of Married Living. Glencoe, IL: Free Press, 1960.
4. Laçance-Grzela M., Bouçard G. Why do women do the lion's şare of housework? A decade of researç // Sex Roles. 2010. Vol. 63, No. 11-12. P. 767-780. DOI: https://doi.org/10.1007/s11199-010-9797-z
5. Thompson L. Family work: Women's sense of fairness // Journal of Family Issues. 1991. Vol. 12, No. 2. P. 181-196. DOI: https://doi.org/10.1177/019251391012002003
6. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979.
7. Eagly A. H., Wood W. Social role theory // Handbook of Theories of Social Psyçology. Vol. 2 / Ed. by P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski, E. T. Higgins. London: Sage, 2012. P. 458-476. DOI: https://doi.org/10.4135/9781446249222.n49
8. Parsons T., Bales R. F. Family, Socialization and Interaction Process. Glencoe, IL: Free Press, 1955.
9. Eagly A. H. Sex Differences in Social Behavior: A Social-Role Interpretation. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1987.
10. West C., Zimmerman D. H. Doing gender // Gender & Society. 1987. Vol. 1, No. 2. P. 125-151. DOI: https://doi.org/10.1177/0891243287001002002
11. Bem S. L. The measurement of psyçological androgyny // Journal of Consulting and Clinical Psyçology. 1974. Vol. 42, No. 2. P. 155–162. DOI: https://doi.org/10.1037/h0036215
12. Bandura A. Social Learning Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1977.
13. Minuçin S. Families and Family Therapy. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1974.
14. Becker G. S. A Treatise on the Family. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1981.
15. Biançi S. M., Milkie M. A., Sayer L. C., Robinson J. P. Is anyone doing the housework? Trends in the gender division of household labor // Social Forces. 2000. Vol. 79, No. 1. P. 191-228. DOI: https://doi.org/10.1093/sf/79.1.191
16. Kandiyoti D. Bargaining with patriarçy // Gender & Society. 1988. Vol. 2, No. 3. P. 274–290. DOI: https://doi.org/10.1177/089124388002003004

17. Kamp M. The New Woman in Uzbekistan: Islam, Modernity, and Unveiling under Communism. Seattle: University of Waşington Press, 2006.
18. Kağıtçıbaşı Ç. Autonomy and relatedness in cultural context: Implications for self and family // Journal of Cross-Cultural Psyçology. 2005. Vol. 36, No. 4. P. 403-422. DOI: https://doi.org/10.1177/0022022105275959
19. Hoçsçild A., Maçung A. The Second Şift: Working Parents and the Revolution at Home. New York: Viking, 1989.
20. Bandura A. Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral çange // Psyçological Review. 1977. Vol. 84, No. 2. P. 191–215. DOI: https://doi.org/10.1037/0033-295X.84.2.191
21. Şoumarov Ğ. B., Haydarov I. O., Soğinov N. A., Akramova F. A., Solihova G., Niyozmetova G. Oila psixologiyasi: akademik litsey va kasb-hunar kollejlari öquvçilari uçun öquv qöllanma / Ğ. B. Şoumarov tahriri ostida. 5-naşr. Toşkent: Şarq, 2013. 296 b. ISBN 978-9943-26-095-5.
22. Karimova V. M., Hayitov O. E., Akramova F. A., Lutfullayeva N. X. Psixologiya: nopedagogik va nopsixologik oliy öquv yurtlari talabalari uçun darslik / V. M. Karimovaning umumiy tahriri ostida. Toşkent: TDIU, 2007. 435 b.

13.00.00 Pedagogika fanlari
13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta’limotlar tarixi
13.00.02 Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar böyiça)
13.00.03 Maxsus pedagogika
13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport maşğulotlari nazariyasi va metodikasi
13.00.05 Kasb-hunar ta’limi nazariyasi va metodikasi
13.00.06 Elektron ta’lim nazariyasi va metodikasi (ta’lim sohalari va bosqiçlari böyiça)
13.00.07 Ta’limda menejment
13.00.08 Maktabgaça ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
07.00.00 Tarix fanlari
19.00.00 Psixologiya fanlari
01.00.00 Fizika-matematika fanlari
02.00.00 Kimyo fanlari
03.00.00 Biologiya fanlari
09.00.00 Falsafa fanlari
10.00.00 Filologiya fanlari
11.00.00 Geografiya fanlari

MAKTABGAÇA VA MAKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Aşurov
Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov
Musahhih: Alibek Zokirov
Sahifalovçi va dizayner: Iskandar Islomov

2026. №11(1)

© Materiallar köçirib bosilganda "Maktabgaça va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida körsatilişi şart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgaça va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan Özbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C–5669363 reyestr raqami tartibi böyiça röyxatdan ötkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzilimiz: Toşkent şahar, Yunusobod tumani 19-mavze, 17-uy.